

Μικρός χρηστικός οδηγός για την σύνταξη της βιβλιογραφίας και την μετέπειτα αξιοποίηση των βιβλιογραφικών παραπομπών σε σειρά υποσημειώσεων, καθώς και άλλες πρακτικές συμβουλές για την σύνταξη μιας εργασίας

A. Βιβλία (μονογραφίες, συλλογικοί τόμοι, μουσικές εκδόσεις)

Παραδείγματα:

William E. Caplin, *Classical form: A theory of formal functions for the instrumental music of Haydn, Mozart, and Beethoven*, Oxford University Press, New York – Oxford 1998.¹

Umberto Eco, *Πώς γίνεται μια διπλωματική εργασία* (μτφρ. Μαριάννα Κονδύλη), Νήσος (Υλικά 2), Αθήνα 1994.

Ludwig Ritter von Köchel, *Chronologisch-thematisches Verzeichnis sämtlicher Tonwerke Wolfgang Amadé Mozarts / 8. Auflage*, επιμ. Franz Giegling – Alexander Weinmann – Gerd Sievers, Breitkopf & Härtel, Wiesbaden 1983.²

Anthony van Hoboken, *Joseph Haydn: Thematisch-bibliographisches Werkverzeichnis – Band 1*, B. Schott's Söhne, Mainz 1957.

Richard James Will, *Programmatic symphonies of the classical period*, διδακτορική διατριβή, Cornell University, 1994.

Γιώργος Φιτσιώρης, *Τα χορικά του Μπαχ, ενταγμένα σε μία ευρύτερη ιστορική περίοδο συνθετικών και θεωρητικών αναζητήσεων (15ος – 18ος αιώνας)*, Παπαρηγορίου – Νάκας, Αθήνα 2010.³

Ιωάννης Φούλιας, *Οι συμφωνίες κατά τις οβιδιανές Μεταμορφώσεις του Carl Ditters von Dittersdorf: Συμβολή στην αποκατάσταση ενός έργου-σταθμού στην ιστορία της προγραμματικής μουσικής*, Παπαρηγορίου – Νάκας, Αθήνα 2015.⁴

Jens Peter Larsen – Howard Serwer – James Webster (επιμ.), *Haydn Studies* (Proceedings of the International Haydn Conference, Washington, D.C., 1975), W. W. Norton & Company, New York – London 1981.

Μάρκος Τσέτσος – Ιωάννης Φούλιας (επιμ.), *W. A. Mozart. Δεκαπέντε προσεγγίσεις*, Νεφέλη (σειρά «Μουσικολογία»), Αθήνα 2008.

¹ Στο ίδιο το βιβλίο, ο τίτλος καταγράφεται ως εξής: «Classical Form: A Theory of Formal Functions for the Instrumental Music of Haydn, Mozart, and Beethoven», δηλαδή με όρθιους χαρακτήρες και με κεφαλαία μπροστά από κάθε βασική λέξη για λόγους έμφασης (χωρίς τα εισαγωγικά, τα οποία εδώ χρησιμοποιούνται για λόγους παράθεσης: βλ. παρακάτω, στην παράγραφο Ζ' / σχόλια: εδάφιο ε'). Ωστόσο, κατά την καταγραφή του τίτλου με πλάγιους χαρακτήρες δίνεται αυτομάτως η επιζητούμενη έμφαση (όπως γενικότερα όταν υπογραμμίζουμε μία λέξη σε ένα κείμενό μας) και αυτό καθιστά περιττή (πλεοναστική) την συμπερίληψη των κεφαλαίων γραμμάτων, η οποία ούτως ή άλλως δεν συνάδει με τους τυπικούς κανόνες ορθογραφίας μιας προτάσεως. Προσοχή, όμως: στην αγγλική γλώσσα διατηρούνται πάντοτε με κεφαλαίο τα εθνικά ή τοπικά επίθετα ή ονόματα (π.χ. «Austrians», «Austrian composers», «Viennese style» κ.ο.κ.) απεναντίας, στα ελληνικά χρησιμοποιούμε κεφαλαίο γράμμα μόνο για τα ουσιαστικά (π.χ. «οι Αυστριακοί») και όχι για τα επίθετα (π.χ. «οι αυστριακοί συνθέτες», «βιεννέζικο ύφος»).

² Προσοχή: στα γερμανικά, σε αντίθεση με άλλες γλώσσες, είναι κανόνας τα ουσιαστικά (και κάποιες άλλες λέξεις) να δηλώνονται πάντοτε με κεφαλαίο το εναρκτήριο γράμμα τους! Π.χ. άλλο πράγμα σημαίνει το «Leben» (το ουσιαστικό «ζωή») και άλλο το «leben» (το «ζειν» ή γενικότερα το ρήμα «ζω»).

³ Προσοχή: ουδέποτε λαμβάνεται υπ' όψιν ο προαναφερόμενος αγγλικός τρόπος έμφασης, ακόμη και αν σε κάποιες περιπτώσεις, όπως στην προκειμένη, έχει ατυχώς εφαρμοσθεί («Τα Χορικά Του Μπαχ» κ.ο.κ.) κατά τρόπον αντιδεοντολογικό όσον αφορά την γραφή της ελληνικής γλώσσας.

⁴ Η λέξη «Μεταμορφώσεις» στον τίτλο δίνεται με όρθιους χαρακτήρες, επειδή στην πρωτότυπη πηγή εμφανίζεται με πλάγιους χαρακτήρες, ως τίτλος έργου: «Οι συμφωνίες κατά τις οβιδιανές Μεταμορφώσεις του Carl Ditters von Dittersdorf» κ.ο.κ. Εναλλακτικά, μπορεί να τεθεί και εντός εισαγωγικών, δηλαδή ως εξής: *Οι συμφωνίες κατά τις οβιδιανές “Μεταμορφώσεις” του Carl Ditters von Dittersdorf* κ.ο.κ.

Joseph Haydn, *Streichquartette "Opus 64" und "Opus 71/74"*, επιμ. Georg Feder και Isidor Saslav, Henle Verlag (Joseph Haydn Werke: Reihe XII, Bd. 5), München 1978.⁵

Σχόλια:

- α) **ονοματεπώνυμο συγγραφέως** (ή συνθέτη): αν υπάρχουν δύο ή περισσότεροι, τοποθετούνται σε παράταξη: «[ονοματεπώνυμο Α] – [ονοματεπώνυμο Β]» ή «[ονοματεπώνυμο Α] και [ονοματεπώνυμο Β]», «[ονοματεπώνυμο Α] – [ονοματεπώνυμο Β] – [ονοματεπώνυμο Γ]» ή «[ονοματεπώνυμο Α], [ονοματεπώνυμο Β] και [ονοματεπώνυμο Γ]»: αν πρόκειται για συλλογικό τόμο, στην αρχή αναγράφεται ο επιμελητής (ή οι επιμελητές) με την σχετική επισήμανση: «(επιμ.)» (το αντίστοιχο του «ed.» ή «eds.» στα αγγλικά, του «Hrsg.» στα γερμανικά κ.ο.κ.: προσοχή: όχι «εκδότης» / «εκδ.»!)
- β) **τίτλος** (και υπότιτλος, αν υπάρχει, έπειτα από άνω και κάτω τελεία ή απλή τελεία), πάντοτε με *πλάγιους χαρακτήρες*: τυχόν επιπρόσθετες πληροφορίες, όπως **όνομα μεταφραστή** («μτφρ.») / **συντάκτη εισαγωγής** είτε **σχολίων** («εισαγωγή: [ονοματεπώνυμο]» / «σχόλια: [ονοματεπώνυμο]») / **επικουρικού επιμελητή** («επιμ.») ή άλλα **στοιχεία "ταυτότητας"** της έκδοσης (π.χ. πρακτικά συνεδρίου με αναφορά στον τόπο και τον χρόνο διεξαγωγής του, διδακτορική διατριβή, αναθεωρημένη έκδοση κ.λπ.), δηλώνονται αμέσως μετά τον τίτλο, σε παρένθεση ή ανάμεσα σε κόμματα
- γ) **εκδότης** (ένας ή περισσότεροι εκδοτικοί οίκοι): αν το βιβλίο εντάσσεται σε κάποια ευρύτερη σειρά, τότε προστίθεται ο τίτλος της σειράς και πιθανόν ο αύξων αριθμός του τόμου σε αυτήν, εφ' όσον υφίσταται, εντός παρενθέσεως μετά τον εκδοτικό οίκο (τόσο οι εκδοτικοί οίκοι, ως θεσμοί, όσο και οι εκδοτικές σειρές δηλώνονται κατά κανόνα με κεφαλαία: π.χ. «Ελληνικές Μουσικολογικές Εκδόσεις, αρ. 15»)
- δ) **τόπος** (μία ή περισσότερες πόλεις, στην εκάστοτε *πρωτότυπη* γλώσσα: όχι κράτη: π.χ. όχι Η.Π.Α., Γερμανία κ.ο.κ.) **και έτος έκδοσης**, χωρίς κόμμα ανάμεσά τους
- ε) Όλα τα επιμέρους στοιχεία χωρίζονται με κόμματα, ενώ στο τέλος προστίθεται τελεία: [ονοματεπώνυμο], [τίτλος], [εκδότης], [τοποχρονολογία έκδοσης].

B. Επιλεγμένες συμβολές σε συλλογικούς τόμους και πρακτικά συνεδρίων, κείμενα που εντάσσονται σε ευρύτερη έκδοση (π.χ. μουσικού κειμένου), μεμονωμένα κεφάλαια βιβλίων

Παραδείγματα:

Cliff Eisen, "Mozart's chamber music", στο: Simon P. Keefe (επιμ.), *The Cambridge Companion to Mozart*, Cambridge University Press, New York 2003, σ. 105-117.

László Somfai, "Vom Barock zur Klassik: Umgestaltung der Proportionen und des Gleichgewichts in zyklischen Werken Joseph Haydns", στο: Gerda Mraz (επιμ.), *Jahrbuch für Österreichische Kulturgeschichte – II. Band: Joseph Haydn und seine Zeit*, Institut für Österreichische Kulturgeschichte, Eisenstadt 1972, σ. 64-72 και 160-164.

Ιωάννης Φούλιας, "Οι μορφές του μενουέττου και του scherzo στο συνολικό πιανιστικό ρεπερτόριο του Joseph Haydn", στο: Γιώργος Σακαλλιέρος και Ιωάννης Φούλιας (επιμ.), *Purcell, Händel, Haydn, Mendelssohn: Τέσσερις επέτειοι* (Πρακτικά συμποσίου, Αθήνα, 27-28 Νοεμβρίου 2009), University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 157-171.

Eduard Reeser, "Zum vorliegenden Band", στο: Wolfgang Amadeus Mozart, *Sonaten und Variationen für Klavier und Violine – Band I*, Bärenreiter (Wolfgang Amadeus Mozart: Neue Ausgabe sämtlicher Werke, Serie VIII: Kammermusik / Werkgruppe 23), Kassel

⁵ Εάν τα ονόματα οιωδήποτε συντελεστών είτε ο τίτλος (ή ακόμη και μέρος, μόνον, του τίτλου) εμφανίζονται στο πρωτότυπο με κεφαλαίους χαρακτήρες (όπως εδώ τα «JOSEPH HAYDN» και «STREICHQUARTETTE»), μετατρέπονται αυτομάτως σε μικρογράμματα γραφή.

1964, σ. vii-xiii.⁶

James Hepokoski – Warren Darcy, “Sonata form in minor keys”, *Elements of Sonata Theory: Norms, types, and deformations in the late-eighteenth-century sonata*, Oxford University Press, New York 2006, σ. 306-317.

Σχόλια:

- α) **ονοματεπώνυμο συγγραφέως ή συγγραφέων**
- β) **τίτλος άρθρου / κεφαλαίου / κειμένου εντός εισαγωγικών** – μπορούν να χρησιμοποιηθούν διπλά αγκιστροειδή (“...”) ή γωνιώδη εισαγωγικά («...»), όχι όμως μονά (‘...’)
- γ) **στο:** (εξαιρέση: όταν πρόκειται για κεφάλαιο ή κεφάλαια ενιαίου βιβλίου, ακολουθεί άμεσα ο τίτλος του – χωρίς την ένδειξη «στο:» – όπως στο τελευταίο από τα παραπάνω παραδείγματα)
- δ) **ονοματεπώνυμο επιμελητή** (ή συνθέτη, αν πρόκειται για μουσική έκδοση), **τίτλος τόμου / βιβλίου / μουσικής εκδόσεως** (και άλλα επιπρόσθετα στοιχεία συντελεστών ή “ταυτότητος” του τόμου, εφ’ όσον υφίστανται), **εκδότης** (και λοιπά στοιχεία σειράς, αν υπάρχουν), **τόπος και χρόνος έκδοσης** (όπως στα βιβλία)
- ε) **αριθμοί σελίδων (απολύτως απαραίτητοι!)**: μπορεί να γίνει χρήση των βραχυγραφιών «σ.» ή «σελ.», όχι όμως του αντιαισθητικού «σσ.»

Γ. Λήμματα σε πολύτομες εγκυκλοπαίδειες και λεξικά

Παραδείγματα:

Cliff Eisen – Stanley Sadie, λήμμα “Mozart, (Johann Chrysostom) Wolfgang Amadeus”, στο: Stanley Sadie – John Tyrrell (επιμ.), *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (second edition), Oxford University Press, New York 2001, vol. 17, σ. 276-347.

Georg Feder, λήμμα “Haydn, (Franz) Joseph”, στο: Ludwig Finscher (επιμ.), *Die Musik in Geschichte und Gegenwart: Allgemeine Enzyklopädie der Musik (2. Ausgabe) / Personenteil*, Bd. 8, Bärenreiter – Metzler, Kassel – Stuttgart 2002, σ. 901-1094.

Σχόλιο: γενικά τηρείται ό,τι και στις προαναφερθείσες περιπτώσεις: [ονοματεπώνυμο συντάκτη], “[τίτλος λήμματος]”, **στο:** [ονοματεπώνυμο επιμελητή] (**επιμ.**), [τίτλος πολύτομου έργου], [εκδότης], [τοποχρονολογία έκδοσης], [σελίδες]: προσοχή: ο αριθμός του **τόμου** («τ.» ή «τομ.», «vol.», «Bd.») εισάγεται πριν την αναφορά στις σελίδες, εφ’ όσον όλοι οι τόμοι έχουν εκδοθεί την ίδια χρονιά, ειδάλως τοποθετείται *πριν από το σύνολο των στοιχείων της έκδοσης* (εκδότη, τόπος και έτος έκδοσης).

Δ. Άρθρα σε περιοδικά

Παραδείγματα:

James Webster, “Towards a history of Viennese chamber music in the early classical period”, *Journal of the American Musicological Society* 27/2, 1974, σ. 212-247.

Ιωάννης Φούλιας, “Οι μορφές σονάτας και η θεωρητική τους εξέλιξη: Ο τέταρτος τύπος σονάτας (“σονάτα-ρόντο”) και άλλες συναφείς με αυτόν μορφές”, *Πολυφωνία* 17, 2010, σ. 96-131.

⁶ Παρά το γεγονός ότι στην σελίδα τίτλου (σ. [iii]) δηλώνονται πέντε διαφορετικές πόλεις (το Kassel της Γερμανίας, το Basel [η Βασιλεία] της Ελβετίας, το Παρίσι, το Λονδίνο και η Νέα Υόρκη), στην πίσω όψη της (σ. [iv]) σημειώνεται ότι η έκδοση έχει πραγματοποιηθεί στην Γερμανία («Printed in Germany»), επομένως μόνο στο Kassel. Υπάρχουν αρκετές τέτοιες περιπτώσεις μεγάλων πολυεθνικών εκδοτικών οίκων, οι οποίοι εδρεύουν σε διάφορες πόλεις ανά την υφήλιο, και πρέπει να ελέγχεται πάντοτε προσεκτικά σε ποιά ή σε ποιές από αυτές έχει όντως τυπωθεί το βιβλίο στο οποίο παραπέμπουμε κάθε φορά.

Σχόλια:

- α) **ονοματεπώνυμο συγγραφέως**
- β) **τίτλος άρθρου** εντός εισαγωγικών
- γ) **τίτλος περιοδικού** με *πλάγιους χαρακτήρες*, απευθείας μετά το κόμμα (χωρίς την ένδειξη «στο:»): ακολουθεί χωρίς κόμμα ο **αριθμός του τεύχους** με όρθιους χαρακτήρες (όπου ακολουθείται σύστημα αρίθμησης με τόμους κατ' έτος και τεύχη, γίνεται επιπλέον χρήση της καθέτου: π.χ. «12/3», όχι «vol. 12, no. 3» ή «Bd. 12 / Nr. 3» κ.ο.κ.)
- δ) **χρονολογία έκδοσης** (εδώ δεν είναι αναγκαία άλλα στοιχεία, όπως εκδότης και τόπος έκδοσης: προαιρετικά μπορεί να προστεθεί και η εποχή της έκδοσης: π.χ. «Άνοιξη 2003», «Fall 2006» κ.ο.κ.)
- ε) **αριθμοί σελίδων (απολύτως απαραίτητοι!)**

Ε. Διαδικτυακές πηγές

Εδώ αναφερόμαστε μόνο σε κείμενα που βρίσκονται αναρτημένα απευθείας στο διαδίκτυο και όχι σε βιβλία, μουσικές εκδόσεις, άρθρα κ.λπ. που έχουν προηγουμένως δημοσιευθεί σε έντυπη μορφή αλλά πλέον είναι διαθέσιμα και στο διαδίκτυο (σε αυτήν την περίπτωση, χειριζόμαστε απλώς το υλικό σύμφωνα με τις υποδείξεις που έχουν δοθεί ανά κατηγορία στις προηγούμενες παραγράφους).

Απαραίτητη διευκρίνιση: σε επιστημονικές εργασίες γίνονται δεκτά μόνον ενυπόγραφα διαδικτυακά κείμενα· οτιδήποτε έχει δημοσιευθεί ανωνύμως (όπως π.χ. λήμματα της Wikipedia) δεν λαμβάνεται υπ' όψιν!

Παραδείγματα:

Eva Badura-Skoda, Andrew V. Jones και William Drabkin, λήμμα “Cadenza”, στο: *Grove Music Online*, <http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/43023> (28.08.2015).

Zofia Helman, “Norms and individuation in Chopin’s sonatas”, *Polish Music Journal* 3/1, 2000, http://www.usc.edu/dept/polish_music/PMJ/issue/3.1.00/helman.html (07.09.2015).

Σχόλια:

- α) Η πρώτη πηγή προέρχεται από ένα διαδικτυακό λεξικό / εγκυκλοπαίδεια, οπότε το ονοματεπώνυμο του συγγραφέως (ή των συγγραφέων), ο τίτλος του λήμματος και ο γενικός τίτλος του συλλογικού έργου δίνονται σύμφωνα με την τυπολογία που έχει παρουσιασθεί νωρίτερα, στην παράγραφο Γ'. Κατόπιν προστίθεται μόνον η πλήρης ηλεκτρονική διεύθυνση και, σε παρένθεση, η ημερομηνία που ελέγξαμε για τελευταία φορά την εγκυρότητά της, καθ' ότι είναι συχνό το φαινόμενο οι ηλεκτρονικές διευθύνσεις να μεταβάλλονται κατά διαστήματα (συνηθίζεται επίσης η προσθήκη της έκφρασης «**τελευταία πρόσβαση:**» πριν την ημερομηνία).
- β) Η δεύτερη πηγή προέρχεται από ένα ηλεκτρονικό περιοδικό, οπότε και εδώ ακολουθούνται επί της αρχής οι προδιαγραφές που έχουν αναφερθεί παραπάνω, στην παράγραφο Δ', με την προσθήκη της ηλεκτρονικής διεύθυνσεως και της ημερομηνίας τελευταίας πρόσβασης.

Στ. Τοποθέτηση βιβλιογραφικών αναφορών στην Βιβλιογραφία

Δεν υπάρχει κανένας λόγος να τοποθετούνται ξεχωριστά οι μονογραφίες από τα άρθρα ή άλλου είδους βιβλιογραφικές πηγές. Η σύνταξη του τελικού καταλόγου της Βιβλιογραφίας, δηλαδή όλων των κειμένων που έχουν χρησιμοποιηθεί για την σύνταξη μιας εργασίας, γίνεται κατ' *αλφαβητική σειρά* (συνήθως πρώτα στο λατινικό και έπειτα στο ελληνικό αλφάβητο), με

βάση το επώνυμο του (πρώτου) συγγραφέως,⁷ και δευτερευόντως κατά χρονολογική, εφ' όσον υπάρχουν δύο ή περισσότερες μελέτες του ίδιου συγγραφέως (αν δε αυτές έχουν εκδοθεί την ίδια χρονιά και δεν προκύπτει έμμεσα η χρονική αλληλουχία της δημοσίευσής τους, όπως π.χ. από διαφορετική αρίθμηση τευχών στην ίδια περιοδική έκδοση, τότε τοποθετούνται αλφαβητικά, βάσει του τίτλου τους).

Παράδειγμα (με ενδεικτική χρήση ορισμένων από τους παραπάνω τίτλους):

William E. Caplin, *Classical form: A theory of formal functions for the instrumental music of Haydn, Mozart, and Beethoven*, Oxford University Press, New York – Oxford 1998.

Cliff Eisen, “Mozart’s chamber music”, στο: Simon P. Keefe (επιμ.), *The Cambridge Companion to Mozart*, Cambridge University Press, New York 2003, σ. 105-117.

Cliff Eisen – Stanley Sadie, λήμμα “Mozart, (Johann Chrysostom) Wolfgang Amadeus”, στο: Stanley Sadie – John Tyrrell (επιμ.), *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (second edition), Macmillan, New York 2001, vol. 17, σ. 276-347.

Ludwig Ritter von Köchel, *Chronologisch-thematisches Verzeichnis sämtlicher Tonwerke Wolfgang Amadé Mozarts / 8. Auflage* (επιμ. Franz Giegling – Alexander Weinmann – Gerd Sievers), Breitkopf & Härtel, Wiesbaden 1983.

Anthony van Hoboken, *Joseph Haydn: Thematisch-bibliographisches Werkverzeichnis – Band I*, B. Schott’s Söhne, Mainz 1957.

James Webster, “Towards a history of Viennese chamber music in the early classical period”, *Journal of the American Musicological Society* 27/2, 1974, σ. 212-247.

Ιωάννης Φούλιας, “Οι μορφές σονάτας και η θεωρητική τους εξέλιξη: Ο τέταρτος τύπος σονάτας (“σονάτα-ρόντο”) και άλλες συναφείς με αυτόν μορφές”, *Πολυφωνία* 17, 2010, σ. 96-131.

Ιωάννης Φούλιας, “Οι μορφές του μενουέττου και του scherzo στο συνολικό πιανιστικό ρεπερτόριο του Joseph Haydn”, στο: Γιώργος Σακαλλιέρος και Ιωάννης Φούλιας (επιμ.), *Purcell, Händel, Haydn, Mendelssohn: Τέσσερις επέτειοι* (Πρακτικά συμποσίου, Αθήνα, 27-28 Νοεμβρίου 2009), University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 157-171.

Σχόλια:

- α) η αυτόνομη μελέτη του Eisen τοποθετήθηκε πριν από την κοινή του δημοσίευση με τον Sadie
- β) το «von» στα γερμανικά ονόματα δεν αποτελεί μέρος του επιθέτου (άρα ο Ludwig Ritter von Köchel ευρετηριάζεται υπό το γράμμα K), σε αντίθεση με το ολλανδικό «van» (αυτό ισχύει για κάθε Ολλανδό, όπως ο van Hoboken, όχι όμως και για Γερμανούς, όπως ο Beethoven!)
- γ) οι δύο τελευταίες εγγραφές έχουν τοποθετηθεί σε χρονολογική σειρά

Z. Παράθεση βιβλιογραφικών αναφορών σε υποσημειώσεις

Ακολουθεί μια υποθετική σειρά υποσημειώσεων, βασισμένη σε ορισμένους από τους παραπάνω βιβλιογραφικούς τίτλους:

¹ Ludwig Ritter von Köchel, *Chronologisch-thematisches Verzeichnis sämtlicher Tonwerke Wolfgang Amadé Mozarts / 8. Auflage*, επιμ. Franz Giegling – Alexander Weinmann – Gerd Sievers, Breitkopf & Härtel, Wiesbaden 1983, σ. 445.

⁷ Σε καταλόγους βιβλιογραφίας έχει επικρατήσει η τοποθέτηση πρώτα του επωνύμου και μετά του μικρού ονόματος ενός συγγραφέως: π.χ. Φούλιας, Ιωάννης ή Caplin, William E. κ.ο.κ. Εντούτοις, η συγκεκριμένη τακτική μόνο προβλήματα και παρανοήσεις δημιουργεί, όταν π.χ. εφαρμόζεται τελείως εσφαλμένα και στις υποσημειώσεις. Πρόκειται για μian επίδραση από την μέθοδο αρχειοθέτησης που χρησιμοποιείται στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές, η οποία όμως έρχεται σε αντίθεση με την καθαρά ανθρώπινη λογική του “ονοματεπωνύμου”. Συνιστάται λοιπόν η συστηματική της αποφυγή.

² Eduard Reeser, “Zum vorliegenden Band”, στο: Wolfgang Amadeus Mozart, *Sonaten und Variationen für Klavier und Violine – Band 1*, Bärenreiter (Wolfgang Amadeus Mozart: Neue Ausgabe sämtlicher Werke, Serie VIII: Kammermusik / Werkgruppe 23), Kassel 1964, σ. xi.

³ Köchel, ό.π., σ. 378.

⁴ Ό.π., σ. 378-379. Πρβλ. επίσης Cliff Eisen – Stanley Sadie, λήμμα “Mozart, (Johann Chrysostom) Wolfgang Amadeus”, στο: Stanley Sadie – John Tyrrell (επιμ.), *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (second edition), Oxford University Press, New York 2001, vol. 17, σ. 278, 285 και 303.

⁵ Βλ. Georg Feder, λήμμα “Haydn, (Franz) Joseph”, στο: Ludwig Finscher (επιμ.), *Die Musik in Geschichte und Gegenwart: Allgemeine Enzyklopädie der Musik (2. Ausgabe) / Personenteil*, Bd. 8, Bärenreiter – Metzler, Kassel – Stuttgart 2002, σ. 910.

⁶ Reeser, ό.π., σ. x, xi.

⁷ Cliff Eisen, “Mozart’s chamber music”, στο: Simon P. Keefe (επιμ.), *The Cambridge Companion to Mozart*, Cambridge University Press, New York 2003, σ. 107.

⁸ Ιωάννης Φούλιας, “Οι μορφές σονάτας και η θεωρητική τους εξέλιξη: Ο τέταρτος τύπος σονάτας (“σονάτα-ρόντο”) και άλλες συναφείς με αυτόν μορφές”, *Πολυφωνία* 17, 2010, σ. 110-112.

⁹ James Webster, “Towards a history of Viennese chamber music in the early classical period”, *Journal of the American Musicological Society* 27/2, 1974, σ. 213 και 225-226.

¹⁰ Ό.π., σ. 231.

¹¹ Ό.π.

¹² Βλ. Φούλιας, “Οι μορφές σονάτας...”, ό.π, σ. 115.

¹³ Eisen, ό.π., σ. 111. Βλ. επίσης Ιωάννης Φούλιας, “Οι μορφές του μενουέττου και του scherzo στο συνολικό πιανιστικό ρεπερτόριο του Joseph Haydn”, στο: Γιώργος Σακαλλιέρος και Ιωάννης Φούλιας (επιμ.), *Purcell, Händel, Haydn, Mendelssohn: Τέσσερις επέτειοι* (Πρακτικά συμποσίου, Αθήνα, 27-28 Νοεμβρίου 2009), University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 170-171.

¹⁴ Reeser, ό.π., σ. viii· Φούλιας, “Οι μορφές σονάτας...”, ό.π, σ. 117-118· Φούλιας, “Οι μορφές του μενουέττου...”, ό.π., σ. 169.

¹⁵ Βλ. Webster, ό.π., σ. 241 και 243. Πρβλ. επίσης Eisen – Sadie (ό.π., σ. 293) και Φούλιας (“Οι μορφές σονάτας...”, ό.π, σ. 123).

Σχόλια:

- α) Την πρώτη φορά που αναφέρεται ένα βιβλίο, άρθρο κ.λπ. σε υποσημείωση, παρέχεται μία πλήρης βιβλιογραφική εγγραφή *συν* οι ακριβείς αριθμοί των σελίδων στις οποίες παραπέμπουμε. Αν παραπέμπουμε σε κείμενο που εκτείνεται σε δύο ή περισσότερες σελίδες στην πηγή μας, χρησιμοποιούμε το ενωτικό (-)· αν παραπέμπουμε σε δύο ή περισσότερα σημεία σε διαφορετικές σελίδες, τις χωρίζουμε με κόμματα, είτε με τον σύνδεσμο «και»: επομένως, η ένδειξη «σ. 378-379» παραπέμπει σε κείμενο που εκτείνεται από την σελίδα 378 μέχρι την σελίδα 379, ενώ η ένδειξη «σ. 378, 379» παραπέμπει (όπως ακριβώς και η παρόμοια «σ. 378 και 379») σε δύο διαφορετικά αποσπάσματα (που απλώς τυχαίνει να βρίσκονται σε γειτονικές σελίδες).
- β) Για οτιδήποτε έχει αναφερθεί ξανά, σε προηγούμενη υποσημείωση, αρκεί μία συνοπτική παραπομπή με το επώνυμο (μόνον αυτό!) του συγγραφέως, την ένδειξη «ό.π.» («όπως προηγούμενως» ή «όπου παραπέμψαμε») και αριθμό ή αριθμούς σελίδων. Αν όμως χρησιμοποιούμε δύο είτε περισσότερα κείμενα του ίδιου συγγραφέως στην ίδια εργασία, τότε – για να μη δημιουργηθεί οιαδήποτε σύγχυση – οφείλουμε να προσθέσουμε αμέσως μετά το επώνυμό του και τις πρώτες λέξεις του τίτλου (με *πλάγια στοιχεία* ή “σε εισαγωγικά”, αναλόγως της περιπτώσεως στην οποία ανήκει), έτσι ώστε να είναι σαφές σε ποιο από τα κείμενά του, που έχουμε συμπεριλάβει στην βιβλιογραφία μας, παραπέμπουμε κάθε φορά: βλ. ενδεικτικά τις υποσημειώσεις 12, 14 και 15 παραπάνω.
- γ) Αν παραπέμπουμε σε κείμενο που αναφέρθηκε μόλις στην προηγούμενη υποσημείωση, αρκεί η βραχυγραφία «ό.π.» (εναλλακτικά, σε αυτήν και μόνο την περίπτωση, χρησιμοποιείται και η ένδειξη «**Στο ίδιο**»). Στην υποσημείωση 4, π.χ., παραπέμπουμε εκ νέου στο βιβλίο του Köchel, όπως και στην υποσημείωση 3, αν και σε διαφορετικά σημεία και, άρα, σελίδες του. Στις υποσημειώσεις 9, 10 και 11 παραπέμπουμε στο άρθρο του Webster: την πρώτη φορά δίνουμε όλα τα βιβλιογραφικά στοιχεία καθώς και αριθμούς σελίδων, την δεύτερη αρκούμαστε στο «ό.π.» και σε αριθμό σελίδος, ενώ στην τρίτη δεν δίνουμε καν αριθμό σελίδων, διότι προφανώς

παραπέμπουμε και πάλι στην σ. 231, όπως δηλαδή και στην αμέσως προηγούμενη υποσημείωση.

- δ) Αν χρειασθεί να παραπέμπουμε για την ίδια πληροφορία σε δύο ή περισσότερες πηγές, τις χωρίζουμε μεταξύ τους είτε με τελεία είτε με άνω τελεία (όπως π.χ. έχει γίνει στις υποσημειώσεις 4 και 13-15). Η χρήση παρενθέσεων στην υποσημείωση 15, επιπλέον, μας βοηθά να αποφύγουμε μίαν αλληλουχία κομμάτων και να διαχωρίσουμε καλύτερα τις διαφορετικές βιβλιογραφικές αναφορές απ' ό,τι αν τις καταγράφαμε ως εξής: «Πρβλ. επίσης Eisen – Sadie, ό.π., σ. 293, και Φούλιας, “Οι μορφές σονάτας...”, ό.π, σ. 123».
- ε) **Αν στο βασικό σώμα του κειμένου παραθέτουμε αυτολεξεί μια πληροφορία, την τοποθετούμε εντός γωνιωδών εισαγωγικών, δηλαδή ως «παράθεμα που προέρχεται από άλλη πηγή»,** και σε υποσημείωση αναφέρουμε κατόπιν την πηγή μας (δεν αποκλείεται, βέβαια, ένα παράθεμα να δίνεται και σε υποσημείωση, ακολουθούμενο από την δέουσα βιβλιογραφική παραπομπή). Αν διατυπώνουμε με δικά μας λόγια πληροφορίες που λαμβάνουμε από κάπου αλλού, δεν χρησιμοποιούμε εισαγωγικά (αλλά δηλώνουμε οπωσδήποτε σε υποσημείωση από πού προέρχονται τα στοιχεία μας). Με το «βλ.» («βλέπε») παραπέμπουμε σε κάποιο κείμενο απ' όπου αντλήσαμε τις πληροφορίες μας. Με το «πρβλ.» («παράβαλε», δηλαδή «σύγκρινε») υποδεικνύουμε συμπληρωματικά ένα κείμενο που εκθέτει παρόμοιες πληροφορίες με αυτό που χρησιμοποιήσαμε ως κύρια πηγή μας ή με κάτι που εμείς παρατηρήσαμε χωρίς να ανατρέξουμε κατ' ανάγκη σε εκείνο (π.χ. υποδεικνύουμε στην ανάλυσή μας την ανάπτυξη ενός συγκεκριμένου μοτίβου, επισημαίνοντας παράλληλα σε υποσημείωση ότι κάτι παρόμοιο αναφέρεται και από κάποιον άλλον μελετητή).
- ς) Στο βασικό σώμα του κειμένου, ο εκθέτης (αριθμός) μιας υποσημείωσης τοποθετείται πάντοτε μετά από (οποιοδήποτε) σημείο στίξεως και όχι πριν από αυτό: π.χ. «μορφή σονάτας.¹²» και όχι «μορφή σονάτας¹².».

H. Άλλες συμβουλές και συμβάσεις για την σύνταξη του κειμένου μιας εργασίας

Για την σύνταξη της εργασίας σας χρησιμοποιήστε μέγεθος σελίδος A4 με επαρκή περιθώρια (τουλάχιστον 2,5 εκατοστά από κάθε πλευρά του χαρτιού). Στην σελίδα τίτλου αναφέρατε οπωσδήποτε το ονοματεπώνυμό σας (και τον αριθμό μητρώου σας), τον τίτλο της εργασίας σας, συμπληρωματικά στοιχεία για το πλαίσιο στο οποίο αυτή εκπονείται (πανεπιστήμιο, τμήμα, σεμινάριο) και στο τέλος αναγράψτε τόπο και χρόνο περάτωσης (π.χ. **ΑΘΗΝΑ 2015**).

Σε επόμενη σελίδα καταχωρίστε έναν πίνακα περιεχομένων. Από εκεί και ύστερα μπορείτε να προσθέσετε έναν πρόλογο (προαιρετικά), τις βασικές ενότητες της εργασίας σας (ιστορικά στοιχεία, αναλύσεις κ.λπ.), έναν επίλογο ή συμπεράσματα (προαιρετικά) και, στο τέλος, την Βιβλιογραφία.

Χρησιμοποιείτε μια γραμματοσειρά όπως η Times New Roman, η Cambria, η Garamond ή η Palatino Linotype (αλλά όχι μίαν άκομψη όπως η Arial), σε πλήρη στοίχιση και σε μέγεθος 12 στιγμών για το βασικό σώμα του κειμένου και 10 στιγμών για τις υποσημειώσεις. Υποσημειώσεις προσθέτετε με το εργαλείο «Εισαγωγή υποσημείωσης» (στο μενού «Αναφορές») του Word και όχι χειροκίνητα. Δεν χρησιμοποιείτε «Σημειώσεις τέλους». μην ξεχνάτε επίσης να προσθέτετε τελεία στο τέλος ακόμη και της πιο σύντομης υποσημείωσης.

Να έχετε οπωσδήποτε ενεργοποιημένη την ορθογραφική διόρθωση (όχι όμως την αυτόματη) ή, έστω, να κάνετε οπωσδήποτε στο τέλος έναν ορθογραφικό έλεγχο, προκειμένου να αποφύγετε ποικίλα τυπογραφικά αλλά και παιδαριώδη λάθη. **Προτού παραδώσουμε μία εργασία, την ξαναδιαβάζουμε ολόκληρη για να διαπιστώσουμε αν οι διατυπώσεις μας βγάζουν νόημα και αν ο γραπτός μας λόγος διαθέτει την απαραίτητη συνοχή και ροή.** Όταν θέλετε να ελέγξετε την ορθογραφία ή την ορθή σύνταξη μιας λέξεως ή μιας εκφράσεως, συμβουλευθείτε ένα λεξικό (υπάρχουν αρκετά και στο διαδίκτυο) ή κάντε, έστω, μίαν απλή αναζήτηση στο Google (θέτοντας τον εκάστοτε όρο αναζήτησης εντός εισαγωγικών)! Για να αποφύγετε περιττά διπλά κενά στην ροή του κειμένου σας, κάντε «Εύρεση» (Ctrl+F), πιάστε

προς αναζήτηση δύο φορές το Spacebar και προβείτε ακολούθως σε «Αντικατάσταση» με μονό κενό.

Το κύρια ονόματα είναι προτιμότερο να καταγράφονται στην πρωτότυπη εκδοχή τους: π.χ. **Mozart** παρά **Μότσαρτ**.⁸ Αυτό ισχύει και για τα τοπωνύμια (π.χ. **München** και όχι **Munich!**), αν και όσα εξ αυτών έχουν ευρέως καθιερωθεί στα ελληνικά, μπορούν ασφαλώς να χρησιμοποιούνται κατά προτίμηση (αλλά και να κλίνονται) στην γλώσσα μας: «το Μόναχο» και «του Μονάχου», «η Βιέννη» και «της Βιέννης», «η Λειψία», «το Βερολίνο», «το Παρίσι», «το Λονδίνο», «το Μιλάνο», «η Ρώμη» κ.ο.κ., αλλά «το Augsburg», «το Kassel» κ.ο.κ. (υπάρχουν βέβαια και οριακές περιπτώσεις: «το Salzburg» αλλά και «το Σάλτσμπουργκ», όχι όμως το «Ζάλτσμπουργκ»). Προσοχή στους εθνικούς και τοπικούς επιθετικούς προσδιορισμούς, οι οποίοι γράφονται πάντοτε με μικρά γράμματα (μην παρασύρεστε από τα αγγλικά): «αυστριακό κοινό», «γερμανικά εδάφη», «γάλλος μουσικός», «μιλανέζος συνθέτης», «έλληνας κριτικός» κ.λπ. (με κεφαλαία αναγράφονται μόνον τα αντίστοιχα ουσιαστικά: «οι Άγγλοι προτιμούσαν...», «των Ιταλών που...» κ.λπ.). Επίσης, με κεφαλαία δίνονται ονόματα ιδρυμάτων και θεσμών: **Ωδείο του Παρισιού**, **Ακαδημία Καλών Τεχνών**, **Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών** κ.λπ.

Ονομασίες έργων (μουσικών και άλλων), βιβλίων, περιοδικών εκδόσεων, εφημερίδων κ.λπ. αναγράφονται με πλάγιους χαρακτήρες: **Σονάτα για πληκτροφόρο σε Ντο-μείζονα**, **Πολυφωνία**, **Wiener Zeitung** κ.ο.κ. Δεν χρησιμοποιούμε αλλόγλωσσες βραχυγραφίες, όταν αυτές μπορούν να αποδοθούν εύκολα στα ελληνικά: π.χ. «αρ.» και όχι «πο.»! Εξαιρέση το «opus», το οποίο δεν αποδίδεται επακριβώς ως «έργο» (αλλά μάλλον ως «δημοσιευμένο έργο», «επίσημο έργο» ή «αναγνωρισμένο έργο», κατά περίπτωση). Οι αναφορές σε έργα περιόδων συνθετών πρέπει πάντοτε να συνοδεύονται από αριθμό καταλόγου (με όρθιους χαρακτήρες): π.χ. **Κουαρτέτο εγχόρδων σε Ρε-μείζονα, opus 50 αρ. 6 / Hob. III: 49**, του Haydn, **Σονάτα για πληκτροφόρο και βιολί σε Σι-ύφεση-μείζονα, KV 317d/378**, του Mozart, **Τρίο με πιάνο σε ντο-ελάσσονα, opus 1 αρ. 3**, του Beethoven κ.ο.κ.

Όταν επιθυμούμε να δώσουμε έμφαση σε μία μεμονωμένη λέξη ή σε μία έκφραση, την «υπογραμμίζουμε» αναγράφοντάς την με πλάγιους χαρακτήρες (όχι με υπογράμμιση, ούτε με έντονους χαρακτήρες, ούτε επίσης με ΚΕΦΑΛΑΙΑ). Όταν παραθέτουμε κάτι από άλλη πηγή (οιουδήποτε είδους), το τοποθετούμε εντός «γωνιωδών εισαγωγικών», ενώ όταν θέλουμε απλώς να δηλώσουμε μιαν αμιγώς τεχνική έννοια (π.χ. η «συνέχιση» της προτάσεως) ή να χρησιμοποιήσουμε κάποια λέξη ή έκφραση με μεταφορική σημασία, τότε είναι προτιμότερο να κάνουμε χρήση των «αγκιστροειδών» (πάντοτε διπλών – όχι ‘μονών’, όπως στα αγγλικά) παρά των «γωνιωδών» εισαγωγικών.

Περιορισθείτε στις απολύτως απαραίτητες βραχυγραφίες: «κ.λπ.» (και λοιπά), «κ.ο.κ.» (και ούτω καθ' εξής), «κ.ά.» (και άλλα / άλλοι / άλλων...), «κ.α.» (και αλλού!), «π.χ.» (παραδείγματος χάριν), «λ.χ.» (λόγου χάριν), «βλ.» (βλέπε), «πρβλ.» (παράβαλε), «σ.»

⁸ Ωστόσο, όταν το πρωτότυπο αλφάβητο είναι διαφορετικό του λατινικού, επιλέγουμε τον ορθό μεταγραμματισμό των κυρίων ονομάτων στο ελληνικό αλφάβητο. Αυτό αφορά πρωτίστως τα ρωσικά ονόματα, τα οποία σε κάθε γλώσσα γράφονται – ούτως ή άλλως – διαφορετικά: π.χ. **Μιχαήλ Ιβάνοβιτς Γκλίνκα** [Михаил Иванович Глинка], **Αντόν Γκρηγκόριεβιτς Ρουμπινστέιν** [Антон Григорьевич Рубинштейн] (προσοχή: όχι Ρουμπινστάιν, όπως το ίδιο επώνυμο εκφέρεται στα γερμανικά!), **Πιοτρ Ιλίτς Τσαϊκόβσκι** [Пётр Ильич Чайковский] (όχι Tchaikovsky [στα αγγλικά], ούτε Tschaikowski [στα γερμανικά] κ.ο.κ.), **Μίλι Αλεξέεβιτς Μπαλάκιρεβ** [Милий Алексеевич Балакирев], **Τσέζαρ Αντόνοβιτς Κιούι** [Цезарь Антонович Кюи], **Μοντέστ Πετρόβιτς Μούσοργκσκι** [Модест Петрович Мусоргский] (προσοχή στον τονισμό!), **Αλεξάντρ Πορφύριεβιτς Μποροντίν** [Александр Порфирьевич Бородин], **Νικολάι Αντρέεβιτς Ρίμσκι-Κόρσακοβ** [Николай Андреевич Римский-Корсаков], **Αλεξάντρ Κωνσταντίνοβιτς Γκλαζουνόβ** [Александр Константинович Глазунов], **Αλεξάντρ Νικολάιεβιτς Σκριάμπιν** [Александр Николаевич Скрябин], **Σεργκέι Βασίλιεβιτς Ραχμάνινοβ** [Сергей Васильевич Рахманинов], **Ρέινγκολντ Μορίτσεβιτς Γκλιέρ** [Рейнгольд Морисевич Глиэр], **Νικολάι Κάρλοβιτς Μέτνερ** [Николай Карлович Метнер], **Ίγκορ Φιοντόροβιτς Στραβίνσκι** [Игорь Фёдорович Стравинский], **Σεργκέι Σεργκέεβιτς Προκόφιεβ** [Сергей Сергеевич Прокофьев], **Ντιμίτρι Ντιμίτριεβιτς Σοστακόβιτς** [Дмитрий Дмитриевич Шостакович] κ.λπ.

(σελίδα ή σελίδες), «μ.» (για το μέτρο ή τα μέτρα μιας παρτιτούρας – μην χρησιμοποιείτε το «μμ.»). Επίσης, μην έχετε την κακιά συνήθεια να κολλάτε τελείες και αριθμούς: π.χ. «ορ. 35» (όχι «ορ.35»), «μ. 3-4» (όχι «μ.3-4»), «σ. 23» (όχι «σ.23») κ.λπ.

Χρησιμοποιείτε ελληνική, κατά το δυνατόν, μουσική ορολογία: «ντο» (όχι «do»), «μι-ύφεση», «φα-δίεση», «Σολ-μείζονα» (με κεφαλαίο το πρώτο γράμμα σε όλες τις μείζονες τονικότητες ή συγχορδίες), «τονικότητα της Σολ-μείζονος» (όχι όμως το ασύντακτο «Σολ-μείζονα τονικότητα», με παράταξη ουσιαστικών όπως στα σύγχρονα αγγλικά, όπου δεν υφίστανται κλίσεις / πτώσεις!), «σι-ύφεση-ελάσσονα» (με μικρό το πρώτο γράμμα σε όλες τις ελάσσονες τονικότητες ή συγχορδίες), «διάστημα τετάρτης αυξημένης», «συγχορδία ελαττωμένης εβδόμης» (απαγορεύεται αυστηρώς οιαδήποτε αναφορά στον βλακώδη όρο “diminuita”!), «τονικοποίηση», «μετατροπία», «αλυσίδα», «συγχορδία της τονικής» (όχι «τονική τριάδα», εκ του “tonic triad”!), «δεσπόζουσα», «υποδεσπόζουσα», «επιδεσπόζουσα», «σχετική», «ομώνυμη», «μοτίβο», «φράση», «πρόταση», «περίοδος», «τμήμα», «ενότητα», «δομή», «μορφή» (όχι «φόρμα»!), «είδος», «σονάτα», «ύφος» ή «τεχνοτροπία» (να αποφεύγεται το συνώνυμο «στυλ») κ.λπ. Για την κατάδειξη του πρώτου ή του δεύτερου ημίσεως ενός μέτρου χρησιμοποιήστε τις ενδείξεις «μ. 47a» και «μ. 47b». Η ένδειξη «μ. 25-28» σημαίνει από το μέτρο 25 έως το μέτρο 28, ενώ η ένδειξη «μ. 25 / 28» σημαίνει μέτρο 25 ή μέτρο 28 (όταν αυτά είναι παρεμφερή).

Σε ό,τι αφορά την αρμονική ανάλυση, μπορείτε να χρησιμοποιείτε λατινικές βαθμίδες αλλά με λειτουργική λογική και σαφή διάκριση ανάμεσα στις μείζονες και τις ελάσσονες: π.χ. I, i, V, V², iv⁶ (ελάσσονα υποδεσπόζουσα σε πρώτη αναστροφή), V⁷/vi (παρενθετική δεσπόζουσα μεθ’ εβδόμης της σχετικής), ii⁴₃, V⁶₅/V (διπλή δεσπόζουσα μεθ’ εβδόμης σε πρώτη αναστροφή), vii^{6#}/V, vii^{6#}₅/V και V^{6#}₄₃/V (“ιταλική”, “γερμανική” και “γαλλική” αυξημένης έκτης, αντίστοιχα, με λειτουργία διπλής δεσπόζουσας), v (ελάσσονα δεσπόζουσα!), II_N⁶ (ναπολιτάνικη σε πρώτη αναστροφή), ii⁶/III – V⁷/III – III (τονικοποίηση της σχετικής μιας ελάσσονος κύριας τονικότητας με αλληλουχία λειτουργιών προδεσπόζουσας, δεσπόζουσας και τονικής) κ.ο.κ.

Σεπτέμβριος 2015
Ιωάννης Φούλιας